

պէտքն զգացուեցաւ Իտալիոյ հայ վանականներուն համար հայերէն լեզուով սահմանադրութիւն տալու, կարելի էր անոնց տալ պարզապէս արդէն գոյութիւն ունեցող Միաբանող Եղբայրներու սահմանադրութիւնը: Բայց զուգե՛ երկու հաստատութեանց համար ալ միեւնոյն եղանակաւորումները չէին կատարուած: Ամէն պարագային կը նախընտրուի դոմինիկեան սահմանադրութիւնը յարմարցնել ի գործածութիւն «Եղբարց Արամեանց կարգի Ս. Բասիլիոսի որ յայտնոյ ծովու» — բնականաբար հայերէն լեզուով: Միաբանող Եղբարց սահմանադրութիւնը մինչեւ այսօր բնաւ լոյս չէ տեսած. եւ ոչ իսկ ծանօթ է թէ՛ այսպիսի բնագիր մը առհասարակ գոյութիւն ունի: Հ. Ալիշան (Սիսական, Վենետ. 1893, էջ 385) կը յիշատակէ այս սահմանադրութիւնն իբրեւ թարգմանութիւն Յովհաննէս Քոնեցւոյ: Իրեն ծանօթ իբրեւ Քոնայ վանքին մէջ թարգմանուած 25 գործերու կարգին կը կարդանք հետեւեալը. «133... (Թարգմանութեան վերջին թուականն անորոշ կը թողու) Կաղուցմով կարգի եղբարց Քարագողաց. այսինքն՝ կանոնք կարգի Դոմինիկեանց, Քոնեցւոյն թարգմանեալ. լատին բնագիրն կոչի Constitutiones Fratrum Ordinis Praedicatorum. Գտանի ի ձեռս մեր թարգմանութիւն Ա. մասին, որ են գլուխք 20, յորս յաւելեալ է եւ գլուխ իա. «Յաղագս գործոց եւ Գործակալաց», որ չէք ի ծանօթ լատին տպագրութեան Պարիզու յամի 1872»: Ամէն բանէ յառաջ կարեւոր էր գիտնալ թէ՛ ո՞ր ժամանակէն է յիշատակուած այս ձեռագիրը: Բացատրութիւնս՝ «կացուցմունք եղբարց Քարագողաց» (եւ ոչ թէ՛ եղբարց Միաբանողաց) մտածել կու տայ թէ՛ ձեռագիրս նորագոյն ժամանակի գործ ըլլալու է. ծանօթ է թէ՛ հին «Միաբանող Եղբայրները» 1583ին է որ «Եղբարց Քարագողք» գարձան: Ուստի եթէ Հ. Ալիշանի յիշատակած ձեռագիրը թուականէս յետագոյն գործ մըն էր, ինչպէս ենթադրել կու տայ ասոր անդրագոյն մեկնութիւնը՝ «այսինքն կանոնք կարգի Դոմինիկեանց», այն ժամանակ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ դոմինիկեան սահմանադրութեան առաջին «յոգուած» ին լոկ թարգմանութիւնը, որ մասնաւոր հետաքրքրութեան արժանի ոչինչ պիտի պարունակէր: Հարցը բոլորովին պիտի փոխուէր, եթէ ձեռագիրս ներկայացնէր այն սահմանադրութիւնն, որուն համաձայն ապրած են Միա-

բանող Եղբայրները՝ Քարագող Եղբայրներու կարգին կցուելէն յառաջ, որովհետեւ այս պարագային հնարաւոր պիտի ըլլար ակնարկ մը նետել դոմինիկեան եւ հին Միաբանող Եղբայրներու կանոններուն միջեւ եղած տարբերութեան վրայ: Եթէ «Քոնեցւոյն թարգմանեալ» այս խօսքն իրապէս կը գտնուէր ձեռագրին մէջ, այն ժամանակ ապացոյց մըն է թէ՛ Հ. Ալիշանի յիշատակած ձեռագիրն կը պարունակէր Միաբանող Եղբայրներու այն սահմանադրութիւնն, որ գոյութիւն ունեցած ըլլալու է հայերէն լեզուով ժ.Գ. դարու առաջին կէսէն ի վեր: Ամէն պարագային ԻԱ. գլուխը «Յաղագս Գործոց եւ Գործակալաց» առանձնապէս հետաքրքրական պիտի ըլլար, որ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ դոմինիկեան սահմանադրութեան երկրորդ յօդուածին վերջին գլուխը, որ De conversis վերնագիրը կը կրէ: Կ'երեւի թէ այս ձեռագիրն, որուն համար Հ. Ալիշան տակաւին 1893ին կը գրէ թէ՛ «գտանի ի ձեռս մեր», դժբախտաբար բոլորովին անհետացած է:

Սակայն եւ այնպէս van den Oudenrijn կրնայ ստուգութեամբ հաւաստել թէ՛ սահմանադրութիւնն «Եղբարց որ յայտնոյ ծովու» կը ներկայացնէ հայերէն խմբագրութիւն մը բոլորովին տարբեր այն սահմանադրութեանէն, որ Հայաստանի Միաբանող Եղբայրներուն քով գործածութեան մէջ էր: Անմիջապէս իսկ ասոր համոզուելու համար բաւական է որ համեմատենք Միաբանող Եղբայրներու սահմանադրութեան սկիզբն այնպէս, ինչպէս կը գտնուի իրենց ժամագրքին մէջ ըստ Պարիսի Ազգ. Մատենադարանի հայ. ձեռագրին թ. 105, թղ. 21բ⁶ Փլորենտիոյ ձեռագրին համապատասխան մասին հետ.

Պարիսի օրինակ.	Փլորենտիոյ օրինակ.
Քանզի կանոնական հրամանացն պարտիմբ ունել սիրտ եւ հոգի մի ի Տէր, վասն որո իրաւ է զի, որք ի ներքո միո կանոնի կայմք եւ ուխտի միո կրօնաւորութեան, նաեւ միակերպ գտանիցիմք ի պահպանութիւն սահման[ե]ալ կանոնաց...	Քանզի ի պատուիրանէ կանոնին հրամայիմք ունել ի Տէր մի սիրտ եւ մի հոգի, արժան է զի, որք ի ներքո միո կանոնի վաւորութեան, միաձեւս գտցուք ի պահպանութիւն կանոնական կրօնի...

⁶ Գլ. Գալանոսի քով, Միաբանութիւն... եւն, 1, 522 կը կարդանք. «Քանզի՛ ըստ կանոնական հրամանաց, պարտիմբ ունել զմի հոգի եւ մի սիրտ ի Տէր...»

Նաեւ բացատրութեան մէջ կը տեսնուին տարբերութիւններ: Օրինակի համար Միաբանող Եղբայրներն, ինչպէս եւ Նախնի-Ջեւանի Դոմինիկեաններն իրենց սահմանադրութիւնը կը կոչեն «կացուցմունք»⁷, մինչ «Եղբարց Արամեանք որ յայտնոյ ծովու» այս «Եղբարց Արամեանք» կը վերապահեն լատ. consuetudines բառին, իսկ «սահմանադրութիւնք» կը կիրարկեն լատ. constitutiones բառին փոխարէն, — ինչ որ այսօր ալ բարձր սովորական իմաստն է: Իտալիոյ հայ Բարսեղեանց սահմանադրութեան մէջ ընդհանուր Մեծաւորը կ'անուանուի «հանրական առաջնորդ», մինչ Հայաստանի Միաբանող Եղբայրներուն քով «վերախնամող» է⁸: Իտալիոյ Արամեան Եղբարց ուխտագրութեան բանաձեւը շատ նման է Քարագող Եղբարց լատին բանաձեւին. «Ես, այս անուն, խոստովանիմ եւ ուխտեմ գհնազանդութիւն Աստուծոյ եւ երանելոյն Մարիամու եւ երանելոյն Բասիլիոսի եւ քեզ, այս անուն, հանրական առաջնորդի եղբարց Արամեանց լական առաջնորդի եղբարց Արամեանց կարգի սրբոյն Բասիլիոսի եւ յաջորդաց քոյ, կարգի սրբոյն Բասիլիոսի եւ սահմանաւստ երանելոյն Աւետարանիսի եւ սահմանադրութեանց եղբարց Արամեանց կարգի սրբոյն Բասիլիոսի, զի եղէց հնազանդ քեզ սրբոյն Բասիլիոսի, զի եղէց հնազանդ չապաստանի Միաբանող Եղբարց բանաձեւը քեզ մը տարբեր եղած ըլլալու է, այնու որ կը պարունակէ յայտնի խոստում հնազանդութեան Ս. Աթոռին հանդէպ ըստ Ս. Ղազարի թ. 334, թղ. 299ա լուսանցագրութեան. «Վասն որոյ եւ ուխտ կարգիս մերոյ, համաձայն գորով սուրբ Լուսաւորչին, է այսպէս. ես կու ուխտեմ, եւն... Աստուծոյ եւ սրբուհո Աստուածածնին եւ սուրբ եկեղեցոյն Հռոմայ... որպէս եւ գրեալ է ի Կացուցմունք կարգիս Միաբանողաց»:

Փլորենտիոյ ձեռագիրը մտած ըլլալու է նատան մատենադարանը մտած ըլլալու է Niccolò Niccolli մահուրէնէն († 4 փետր. 1437) ոչ շատ ուշ, որ կտակած էր զայն այս վանքի Քարագող Եղբայրներուն⁹: Կարելի է

⁷ Յետագոյն գրիչն, որ այս «կացուցմունք» բառը գրած է Փլորենտիոյ ձեռագրին թղ. 6ա վարի լուսանցքին վրայ, թի. կամ թ.Ը. դարու Նախնի-Ջեւանի Դոմինիկեան մը ըլլալու է, որ հնարաւորութիւն ունեցած է ձեռագիրս իտալիա տեսնելու: ⁸ Հմտ. van den Oudenrijn, Հանդէս Ամսթերդամ 52 (1938), 71: ⁹ Niccolò Niccoli, փլորենտացի հումանիստի մասին (1363—1437) տե՛ս C. Frati, Dizionario biografico dei bibliotecari e bibliofili italiani

ենթադրել թէ՛ ձեռագիրս յառաջագոյն Ս. Բարսեղի վանատան կը պատկանէր: Այս վանքը հայ Բարսեղեանց կայանն էր Փլորենտիոյ մէջ: Ըստ Gregorio Bitioի, Relatione, էջ 32, Հայերն այս վանատան տէր եղած են 1356էն յառաջ¹⁰: Տակաւին եղած են 1409ի, 1463ի, ըլլալու է այս, որովհետեւ 1409ի, 1463ի, 1476ի եւ 1483ի այս Միաբանութեան ընդհանուր ժողովները հոս տեղի ունեցած են: Այս «Սահմանադրութիւնք» գործքիս թարգմանութիւնը հայերէնի տեղեակ եւրոպացի Դոմինիկեանի մը գործ ըլլալ չի պացի. այլ հակառակէն ենթադրել կու տայ թուի. այլ հակառակէն ենթադրել կու տայ թէ՛ բնիկ Հայ մը եղած է թարգմանիչն եւ հաւանաբար անդամ այս նոր Միաբանութեան, որ 30 Յունիս 1356ի կոնդակը հրատարակուելէն քիչ յետոյ սկսած է իր մայրենի լեզուին փոխել դոմինիկեան սահմանադրութիւնը: Թարգմանութիւնն ընդհանրապէս բառացի է. թէեւ կը գտնուին հոն անճշգրտութիւններ ու սխալներ, սակայն նուազ չեն տեղիքներ, ուր հայերէն այս թարգմանութիւնն իր ճշգրտութեամբը լատին բնագիրը¹¹ կրնայ ուղղել:

Հ. Վ. ԻՆԳԼԻՉԵԱՆ

dal sec. XIV al XIX. Firenze 1934, էջ 410—411: Իսկ անոր ձեռագրաց հաւաքածոյի մասին, որոնք մեծ մասով Լաւրենտեան Մատենադարանը փոխադրուած են, տե՛ս Bibliofilia 1899—1900 (1), յօդուած Niccolò Niccoli e la Biblioteca Laurenziana. ¹⁰ Հ. Ալիշան, Միտուան, էջ 371, ծնթ. 3, Ս. Բարսեղի վանատան հիմնադրութեան տարին կը համարէ 1250, որ անկարելի է, թէեւ աւելի կանուխ մարի 1250, որ անկարելի է, թէեւ աւելի կանուխ կ'իջնայ բան Սեւա լեռնէն հայ վանականներուն Իտալիա հաստատուիլը: Տե՛ս նաեւ G. Boffitto, Gli Armeni a Firenze e un oscuro passo dell' «Acerba» mena a Firenze 39 (1937), 282—289: ¹¹ Դոմինիկեան սահմանադրութեան լատին ընդգրկին, որ ուսումնասիրութեան մէջ նկատի առնուած է, հրատարակած է G. R. Galbraith իւր The Constitution of the Dominican Order (Manchester 1925, էջ 203—253) գործքին մէջ ըստ Լոնդոնի Բրիտ. թանգ. «Add. 23, 935» ձեռագրին: Այս բնագիրը շատ սխալաբան է, բայց առաւելութիւնն է այն, որ է ժամանակակից Հայ Բարսեղեանց «Սահմանադրութիւնք» լատին աղբիւրին: